Virgil Nestorescu

NOTE ETIMOLOGICE

ARÉŞCĂ s. f., cu sensul „reversul unei medalii, faţa opusă celei cu figură a unei monede; cuvânt întrebuinţat la un joc de copii, care constă în aruncarea în aer a unei monede, ca să se *aleagă* după cum moneda a căzut cu dosul ori cu faţa în sus”, este fără etimologie în DA. Apare şi într-o formulă interogativă consacrată în acest joc, anume *arolă sau areşcă*?, după cum se menţionează în acelaşi dicţionar. Se cuvine să precizăm că celălalt cuvânt din această formulă, *arolă* (sau *arol*), considerată partea care câştigă, provine din rus. *орёл* (DELR, I) şi desemnează „aversul monedei”, reprezentând o figură (de obicei un vultur), care mai poartă şi numele de „pajură”.

Prin ceea ce are caracteristic, jocul evocat aici se înrudeşte cu **rişca**, cunoscutul joc de noroc la care „câştigător este cel ce ghiceşte pe ce parte va cădea moneda aruncată în sus”, la rândul lui fără etimologie în DLR, unde se face doar trimiterea nesigură „cf. rus. *решка*”. Reamintindu-ne că în DA **aréşcă** are şi variantele regionale *reşcă* şi *rişcă*, nu putem să nu constatăm identitatea frapantă cu termenul rusesc *решка* **„**1. faţa, capul unei monede. 2. rişcă, joc de noroc” (DRR). Notăm că în tot în DA este citată în completare expresia *орёл и решка*, corespunzătoare formulei „arolă sau areşcă” amintită în definiţia cuvântului-titlu, în care cele două cuvinte sunt opozabile.

Din cele spuse, rezultă că variantele *reşcă*, *rişcă* au fost împrumutate direct din rusă, iar forma **aréşcă** a rezultat fără îndoială din *reşcă*, prin adăugarea unui [**a]** protetic sub atracţia lui *arolă*.

CRIPÁLCĂ s. f. este un regionalism muntenesc însemnând „scândurica cu crestături a războiului de ţesut, în care ţesătoarea bagă întinzătorul, când vrea să oprească sulurile să nu dea înapoi”, este lăsat fără o etimologie clară în DA, unde este privit ca derivat (slav) de la *krĕpati* „a întări” sau de la *krepel* „băţ”. Explicaţia nu poate fi considerată satisfăcătoare, însă presupunerea că avem de-a face cu un împrumut slav este totuşi îndreptăţită. Etimonul căutat este bg. (dial.) **крепалка** „piesă la războiul de ţesut**”,** derivat de la vb. *крепя* „ a susţine, a întări” (BER II, p.734).

ZBANGHÍU adj. (Munt. şi Mold.) „saşiu” nu are etimologie sigură. Compararea lui cu ţig. *bango* „răsucit, strâmbat, schilodit”, propusă prima dată în TDRG, a fost însuşită pe rând de CDER (unde se adaugă neconvingător şi rom. *bunghi*), DM, DEX, DLR şi MDA, deşi din punct de vedere semantic este îndoielnică, iar pe plan fonetic ridică semne de întrebare la care este greu de răspuns. Pe de altă parte, existenţa unor variante regionale, ca *spanchíu* (CADE),

BDD-A441 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:53 UTC)

sbanchíu (Resmeriță), *şpanchíu* (DU), *şpánchi* (Scriban), complică lucrurile şi face necesară o explicație care să satisfacă principiile de bază cerute pentru stabilirea unei etimologii corecte. Vom încerca acest lucru în cele ce urmează.

De la început putem afirma că nu este nevoie să căutăm soluții externe, pentru că sunt suficiente indicii care demonstrează că avem de-a face cu o creație a limbii române. Calea de formare prin mijloace interne a acestui cuvânt porneşte de la un regionalism având acelaşi sens, anume **panc**, cunoscut în Oltenia (rar, în Dolj – cf. DGS III). După toate aparențele, **panc** este înrudit cu *ponc* (< magh. *ponk* „deal"), care are prin Banat şi sudul Transilvaniei sensul de origine obscură „o persoană care se uită saşiu; (om) zbanghiu" (DLR s. v.).

Pentru discuția noastră nu etimologia lui **panc** „saşiu" este importantă, ci faptul că acesta poate fi pus în legătură imediată cu adj. **panchíu** „saşiu", înregistrat în Argeş (DGS III), în mod clar derivat din **panc**, după tipul altor formații similare cu sufixul *–iu.* Mai departe, de la adj. **panchíu,** care poate fi considerat termen-cheie în lămurirea originii lui **zbanghiu**, s-a ajuns absolut firesc prin alipirea prefixului [**s-]** la variantele mai sus menționate: *spanchiu, şpanchiu, spanchi* (CADE, Scriban), *sbanchiu* (Resmeriță). În sfârşit, cuvântul-titlu, ce încheie acest lanț derivațional, a rezultat în urma sonorizării succesive a consoanelor surde din formele citate anterior, de ex.: *spanchiu* → *sbanchiu* (menționată anterior) şi, în stadiul următor, *zbanchiu*→ *zbanghiu*, prin asimilare. După încheierea acestui proces fonetic, **zbanghiu** a căpătat statutul unui termen de largă folosință, păstrând însă varianta regională *spanchiu*, care, după cum se notează în DLR, poate fi găsită în opera unor scriitori: *Dragomanul, om mărunt, şpanchiu şi cârn* (N. Dunăreanu); *Piraţii rămaseră împietriți, cu chipuri hâde... cu ochi spanchii* (R.Tudoran).

În seria de variante regionale ale cuvântului trebuie adăugată şi forma *zbenghiu*, care a fost înregistrată în graiurile româneşti din Valea Timocului în contextul următor: „Nu-i cu oichii cum trebe, e *zbenghiu* "(Nestorescu, 158). De asemenea, socotim util să menționăm că în graiuri circulă şi alte forme apropiate de **panchíu**, aparținând aceleiaşi serii semantice, care sunt un argument colateral pentru susținerea etimologiei propuse mai sus: adj. *panchión* „saşiu" înregistrat în Dolj (DGS III) ; substantivele (lăsate fără etimologie în DLR) *panchioánă* „femeie care umblă într-o ureche, care calcă în strâchini, care are un ochi la slănină şi altul la făină" şi *panchioáncă* „femeie care nu vede bine, cu vederea slăbită"; adj. *pachión* „saşiu", cunoscut în graiurile româneşti din nord-vestul Bulgariei (Nestorescu, p.108) şi adj. *pachiónț* „idem" (DLR), în care absența consoanei nazale înaintea lui [c] nu reprezintă o problemă.

Cu privire la sensul secundar al lui **zbanghíu** „sprinten, neastâmpărat, fluşturatic; aiurit, zăpăcit, nebunatic" (DLR; Udrescu, Gl.), pe care îl are şi derivatul său *zbanghios*, credem că este destul de îndepărtat de cel curent şi în consecință nu se poate încadra în soluția etimologică propusă. Apariția acestuia s-ar

BDD-A441 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:53 UTC)

putea explica prin influența exercitată de unele cuvinte asemănătoare fonetic, cum ar fi *zbengui* „a se juca sărind şi alergând cu voioşie; *p. ext*. a fi neastâmpărat” sau *zbenghios* „iute, neastâmpărat”(DLR).

BIBLIOGRAFIE

BER II = *Български етимологичен речник*, vol. II, Sofia, 1979.
CADE = *Dicţionar enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*. Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I. Aurel Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu, Bucureşti, 1926–1931.
CDER = Alejandro Cioranesco, *Diccionario etimologico rumano*, La Laguna, 1958–1966.
DA = *Dicţionarul limbii române*, publicat de Academia Română, *A-De* şi *F-Lojniţă*, Bucureşti, 1949.
DELR I = *Dicţionarul etimologic al limbii române*, vol. I, A-B, Editura Academiei Române, 1911.
DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Bucureşti, 1986.
DGS III = *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, coordonator Maria Marin, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Mihăilescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol.III, Literele P–Z, 2011.
DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili acad. Iorgu Iordan, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei, 1965–2010.
DM = *Dicţionarul limbii române moderne*.[Bucureşti], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.
DRR = *Dicţionar rus-român*, Institutul de lingvistică al Academiei, redactor responsabil Gh. Bolocan, Editura Ştiinţifică, 1964.
DU = *Dicţionar universal al limbei române*, [Craiova], Editura „Scrisul românesc”, [1930].
MDA = *Micul dicţionar academic*, I–IV, Bucureşti, 2001–2003.
Nestorescu = Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria. Glosar dialectal*, Bucureşti, 2011.
Resmeriță = Al. Resmeriță, *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei* române, Craiova, 1824.
Scriban = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, ediţiunea întâia, Iaşi, Insitutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
TDRG = H. Tiktin, *Rumanisch-deutschen Wörterbuch*, Band I, 1902, Band II, 1911, Band III, 1924, Bukarest, Staatsdruckerei.
Udrescu, Gl. = D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, 1967.

NOTES ETYMOLOGIQUES

(Résumé)

L’auteur se propose de trouver l’origine de quelques mots dont l’explication étymologique n’est pas très claire dans les dictionnaires de la langue roumaine.

Cuvinte-cheie: etimologie, areşcă, cripalcă, zbanghiu.
Mots-clés: *areşcă* „revers d’une monnaie”, *cripalcă* „frain du métier à tisser”, *zbanghiu* „bigle; louche”.

Bucureşti, B-dul Al. Obregia, nr. 24

BDD-A441 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:53 UTC)